

A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma¹

Ukraina elmúlt több mint negyed századának legfontosabb jellemzői között kell említenünk a népesség drasztikus fogyását és az úgynevezett nyelvproblémát, amit a belpolitika a nemzetépítés legsikertelenebb projektjeként kezel.² Az alkotmány³ (1996) szerint az államnyelv az ukrán, amelynek használata azonban nem általános. Nem csak a nem ukrán lakosság, hanem az ukrán származású népesség egy számottevő része, beleértve a prominens politikusi réteg képviselőit is, nem beszéli/használja az államnyelvet.⁴ A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját az ukrán parlament először 1999 decemberében ratifikálta,⁵ ám a vonatkozó törvényt az Alkotmánybíróság, formai hibákra hivatkozva, érvénytelenítette.⁶ Másod-

* A szerző az MTA TK Kisebbségkutató Intézet (Budapest) tudományos főmunkatársa. E-mail: fedinec.csilla@tk.mta.hu

** A szerző a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (Beregszász) igazgatója, a Pannon Egyetem (Veszprém) oktatója. E-mail: csernicisko.istvan@kmf.uz.ua

¹ A kézirat lezárva 2017. október 9-én.

² Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 2016. 1. 73–124.

³ Конституція України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴ Cserniczkó István: A kétnyelvű Ukrajna. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár: Autdor-Shark, 2016. 13–44.

⁵ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” № 1350-XIV (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1350-14> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції

szor a ratifikációs törvényt 2003 májusában fogadta el a parlament.⁷ A vonatkozó törvény paradox módon gyakorlatilag szűkítette az Ukrajnában addig gyakorolt nyelvi jogokat.⁸

2014-ben Kijev ellenőrzése alól de facto kikerült a Krim és a keleti megyék háborús területe, összesen mintegy 45 ezer négyzetkilométer (összehasonlításként: Magyarország területe 93 ezer km²). Az 1989-es utolsó szovjet népszámlálás alkalmával Ukrajna lakossága még 51,7 millió fő volt, a csúcspontot 1993-ban érte el a népességszám 52,2 millió lakossal, ami 2001-re, az eddigi egyetlen ukrainai népszámlálás időpontjára 48,9 millióra esett vissza. A válság előtt, 2013-ban már csak 45 millió fő környékén volt az ország népessége. Jelenleg, 2017-ben pedig 42 millió körülire teszik hivatalosan, de ebbe a számba beleértik a keleti megyék háborús zónáját is. Negyed század alatt – az 1991-es függetlenedés óta – eltűnt az országból legalább tíz millió ember.⁹ Ukrajna a világ egyik leggyorsabban fogyó népességű országa.

Ukrajnában azoknak a száma, akik ukrán nemzetiségűeknek tartják magukat (közel 78%), jóval magasabb azokénál, akik az államnyelvet – az ukránt anyanyelvüknek tekintik (kevesebb, mint 68%). Viszont azoknak az állampolgároknak a száma, akik az orosz vallják anyanyelvüknek (közel 30%), jóval több, mint azoknak a száma, akik orosz nemzetiségűeknek tartják magukat (17,3%). Az

України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁷ Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” № 802-IV. (2003). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁸ Bowring, Bill: International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009. 57–100.; Cserniczkó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian – Laihonon, Petteri – Zabrodszkaja, Anastassia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 349–377.; Cserniczkó István – Fedinec Csilla: Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2016. 4. 560–582.

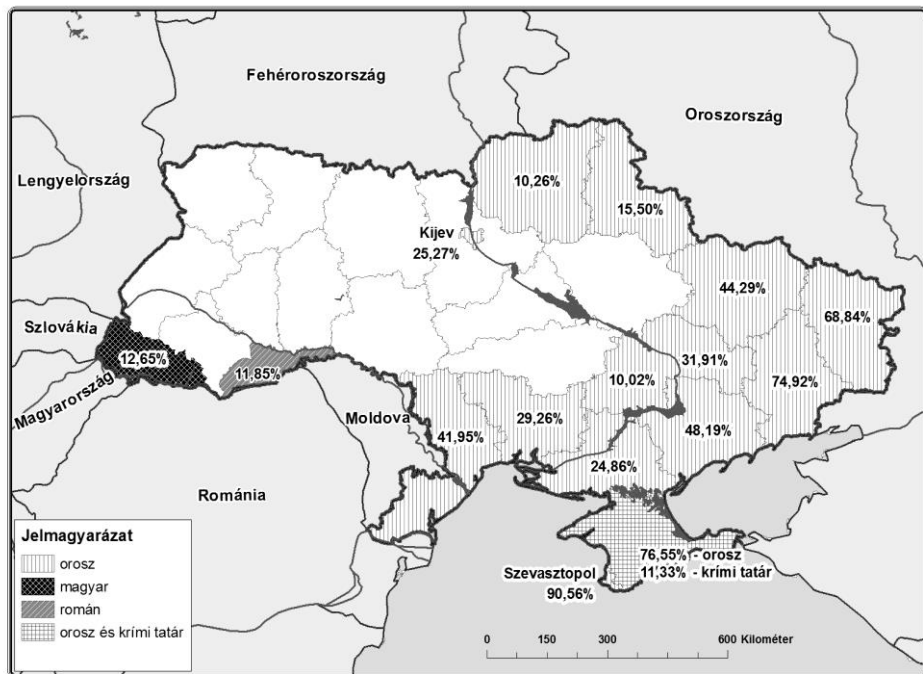
⁹ Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

össztlakosság közel negyede (22,2%) valamely nemzeti kisebbséghez tartozónak vallja magát, nyelvi tekintetben azonban gyakorlatilag minden harmadik személy (32,5%) valamely nyelvi kisebbséghez tartozik, miközben az ukrán és az orosz nyelvet beszélők együttesen Ukrajna össztlakosságának 97,1%-át teszik ki.¹⁰

A zömmel oroszul beszélő régiók az ország déli és keleti megyéi, részben a központi térség, a zömmel ukránul beszélő régiók pedig a nyugati országrész és részben a központi térség. Az ukránul beszélőkre kevésbé jellemző a „nyelvjárásiasság”, Kárpátaljáról is kivészőben van a helyi ruszin nyelvváltozat, a beszélt nyelv egyre közelebb van az irodalmi ukránhoz (bár az ukrán nyelvjárásai közül a kárpátaljai nyelvváltozatok állnak a legtávolabb a kodifikált sztenderdtől). A déli és a keleti országrészben a nyelvhatárok mentén használatos a szurzsik, amely azonban nem valamely nyelvjárás, hanem egyfajta keverék (pidgin), kontaktus nyelv(változat).¹¹ Az anyanyelvüket jelentős arányban megőrző nemzeti kisebbségek (az oroszokon kívül) – a bolgárok, a románok, a moldávok, a magyarok, a gagauzok – zömükben tömbben, jellemzően Ukrajna peremterületein élnek. Mindösszesen négy olyan nyelv van, amelynek beszélői regionális szinten meghaladják a tíz százalékot: a magyar (Kárpátalján), a román (Csernyivci megyében), a krími tatár (a Krími Autonóm Köztársaság területén), az orosz (Kijev fővárosban, Szevasztopolban, a Krími Autonóm Köztársaságban és további tizenegy megyében). (1. térkép)

¹⁰ Cserniczkó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013. 240–243.

¹¹ Bernsand, Niklas: Othering *Surzhyk* in Implicit Metalinguistic Discourse. In: B. Törnquist-Plewa (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*. Malmö: Sekel Bokförlag, 2006. 77–115.; Bilaniuk, Laada: Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*, XXI. 1997. 93–118.; Uő: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, 2004, 4. 409–425.; Сальваторе, Дель Гаудіо – Тарасенко, Богдана: Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”, 2008. 316–331.

1. térkép Ukrajna legmagasabb szintű közigazgatási egységei, ahol a 2001-es népszámlálás hivatalos adatai alapján egy (vagy több) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot¹²

Megkülönböztetjük egymástól az anyanyelvüket őrző és az anyanyelvüket egyre kevésbé beszélő etnikumokat. Például a magyarok, a románok stb. majdnem száz százalékban beszélik az anyanyelvüket, a lengyeleknek, belaruszoknak viszont már kevesebb, mint ötven százaléka. Ily módon nyelvmegtartó erő szempontjából különböző etnikumokról beszélünk.¹³ Minél erősebb

¹² A régióknál az adott kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek arányát tüntettük fel. A térképet Molnár D. István készítette a 2001-es népszámlálás hivatalos adatai alapján.

¹³ Мельник, Світлана – Черничко, Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт, 2010. 67–100. Az előzményekről vö. részletesen: Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: A

a nyelvmegtartás, és ez kompakt településterülettel párosul, annál kevésbé ismerik az adott közösség képviselői az államnyelvet.

A nemzetbiztonságról szóló törvény (2003) 6. cikkelye a prioritást élvező nemzeti érdekek között tartja számon a nyelvi helyzet rendezését.¹⁴ Az államnyelv nem ismeretét Kijevből nézve a jelenlegi válságot megelőzően elsősorban integrációs problémaként kezelték, 2013 végéig az ország de facto kétnyelvű volt (az ukrán mellett az orosz, hivatalos státus nélkül, de gyakorlatilag második államnyelvként funkcionált).¹⁵ A válság óta az államnyelv kontra kisebbségi nyelvek megítélésében az addig is többször felemlegetett nemzetbiztonsági kockázat szempontja az első helyre került a hivatalos politikai retorikában, immár az orosz kisebbségre is kiterjesztve.¹⁶

független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek. Budapest: Kalligram, 2016.

¹⁴ Закон України „Про основи національної безпеки України” 19 червня 2003 року. № 964-IV. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Letöltés ideje: 2017. október 4.).

¹⁵ Bilaniuk, Laada: Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language*, 210. 2010. 105–133.; Shumlianskyi, Stanislav: Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201. 2010. 135–161.; Rjabcsuk, Mikola: *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kultúrpolitikai Intézet, 2015. 136.

¹⁶ Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію „мовною шизофренією”. *Портал мовної політики* 2015.07.05. <http://language-policy.info/2015/07/dvomovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyozofrenijeyu/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Shevchuk, Yuri – Palazhyi, Halyna: Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики* 2015.09.19. <http://language-policy.info/2015/09/yurij-shevchuk-movna-shyozofreniya-nova-potuzhna-forma-rusyifikatsiji/#more-1780> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Гріх. *Портал мовної політики* 2015.11.12. <http://language-policy.info/2015/11/roman-matsyuk-hrih/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); За що гинуть російськомовні? *Портал мовної політики* 2016.01.01. <http://language-policy.info/2016/01/za-scho-hynut-rosijskomovni/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) A nemzetbiztonság alaptényezői közé tartozik az információs biztonság, az oktatás, a tudomány, a kultúra, a vallás és különösen az államnyelv védelme (is) a külső negatív befolyástól. *Мовна ситуація в Україні: між*

Az ezredforduló után számos törvény és egyéb alacsonyabb rendű jogszabály érintette kedvezőtlenül a nem államnyelvet beszélőket. Minden területen jogszabályba foglalták az ukrán nyelv kizárólagosságát.¹⁷ Különösen felerősödött ez a tendencia a narancsos forradalom (első Majdan) után. A nem ukrán nyelvű kiadványok importjára pótvámot vetettek ki, a csak ukrán nyelven sugárzó adók pályázhattak az országos lefedettségű rádió- és tv-csatornák üzemeltetésére, és a filmszínházakban csak ukrán nyelvű, vagy ukrán szinkronnal, vagy ukrán feliratozással ellátott filmeket vetíthettek.¹⁸ Hátrányok érték az anyanyelvi oktatást is, elsősorban azért, hogy a felsőoktatásba való felvételizés lehetőségét az ukrán nyelvi emelt szintű érettségihez kötötték, amit az oktatási intézményektől független regionális vizsgaközpontokban kell letenni. Számos magyar iskolában érettségiző meg sem próbálkozott ezzel a fajta vizsgával, illetve a próbálkozók sem mindig vették sikeresen az akadályt. Az illetékes oktatási tárca 2008 májusában már előállt azzal a javaslatával, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén működő iskolákat kétnyelvűvé kell tenni, amely azonban ekkor nem valósult meg.¹⁹

A 2010. évi államelnöki, illetve 2012. évi parlamenti választások után kisebbségi szempontból enyhülés következett be, több, a kisebbségek számára hátrányos oktatási intézkedést visszavontak, vagy felfüggesztettek, valamint 2012-ben megszületett az új nyelvtörvény,²⁰ amely kedvezett a kisebbségeknek, azonban hatal-

конфліктom і консенсусом. Київ: ППЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 335.

¹⁷ Tóth Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Uniót kívül: az ukrainai példa. *Acta Humana*, 2016. 3. 19–31.

¹⁸ Csernicskó István: Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2014. 1. 93–104.

¹⁹ Csernicskó István – Ferenc Viktória: Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka Jolán (ed.): *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business, 2010. 329–349.

²⁰ Закон України „Про засади державної мовної політики” від 03.07.2012. № 5029-VI. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

mas politikai viharokat kavart a „nemzeti” és az „oroszpártinak” tartott politikai és értelmiségi körökben.²¹

A 2012-es nyelvtörvény elidegeníthetetlen emberi jogként határozta meg a nyelvi identitás szabad megválasztásának jogát. A jogszabály tartalmazza az Ukrajnában regionális vagy kisebbségi nyelvnek minősülő nyelvek (összesen 18) tételes listáját, közte az önálló nyelvként hivatalosan el nem ismert ruszinnal: az orosz, a belarusz, a bolgár, az örmény, a gagauz, a jiddis, a krími tatár, a moldáv, a német, az újgörög, a lengyel, a roma, a román, a szlovák, a magyar, a ruszin, a karaim, a krimcsak szerepel a listán.²² Az ukrán egynyelvűség hívei nem csak az ukrán nyelv társadalmi pozícióit, de magát az ukrán államiságot látták veszélyeztetve a törvény által. A második Majdan (2013–2014 fordulójának eseményei) után a parlamentben többségbe került nemzeti radikálisok egyik első intézkedésükként 2014. február 23-án törvényt fogadtak el a nyelvtörvény hatályon kívül helyezéséről. A leválni szándékozó Krím-félszigetről és a forrongó Donbászról (keleti megyék) érkező riasztó hírek, több külföldi állam tiltakozásának, valamint az ukrán értelmiség józanságra intő, példátlanul egységes megszólalása nyomán Olekszandr Turcsinov házelnök, aki egyben az ideiglenes államfői jogokat is gyakorolta, nem írta alá a parlamenti javaslatot.²³

A közvélemény-kutatási adatok dinamikája egyértelműen az ukrán nyelv térhódítását jelzi, valamint az is egyértelmű, hogy a 2013 vége óta eltelt időszak eseményei, így a szinte teljesen oroszajkú Krím orosz annektálása, és az ugyancsak zömében oroszul beszélő két donbászi terület sűrűn lakott ipari nagyvárosainak a kijevi központi hatalom hatáskörén kívül kerülése ugyancsak az ukrán nyelv dominanciája irányában módosítják a nyelvi arányokat.²⁴

²¹ Cserniczkó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrán nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 206–238.

²² Részletesen: Tóth Mihály–Cserniczkó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

²³ Cserniczkó István – Fedinec Csilla: *Nyelvpolitika Ukrajnában*, 2015. március. *Magyar Nyelvőr*, 2015. 2. 145–156.

²⁴ Cserniczkó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor Shark, 2016. 120–124.

A hivatalos nyelvpolitika Ukrajnában folyamatosan arról szól, hogy az ukrán vagy az orosz nyelv használatát előmozdítsák a másik háttérbe szorításával.²⁵ A nyelvek használatát szabályozó jogszabályokat soha nem alkalmazták következetesen Ukrajnában, ami önmagában alkalmas volt arra, hogy a kérdés folyamatosan politikai kampánytémává váljon.²⁶ A tényleges gazdasági, szociális problémákat megoldani képtelen politikai erők ezzel terelték el a figyelmet a gondokról.²⁷ Így válhatott az átpolitizált nyelvkérdés 2014 elején a gazdasági összeomlás előtt álló és politikailag instabil országban a politikai válság és a fegyveres konfliktus kitörésének egyik ürügyévé is.²⁸

Ilyen körülmények között került tárgyalásra az ukrainai oktatásügy megreformálásának kérdése. Ahogy az ukrán parlament honlapjáról kiderül, az új oktatási törvény 2016 áprilisa óta volt a törvényhozás napirendjén, és 2016. október 6-án a parlament első olvasatban elfogadta. 2017. szeptember 5-én az esti órákban tartották meg a végszavazást. 255-en mellette, 20-an ellene szavaztak, 16-an tartózkodtak. A többi jelenlévő képviselő nem szavazott. Mivel név szerinti szavazás volt, így hivatalosan is tudott, hogy a kormánypárti képviselők közül az egyetlen ellenszavazatot Brenzovics László, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, Petro Porosenko Blokkjának tagja adta le.²⁹ A szavazásra az EU és Ukrajna közötti ratifikált társulási szerződés szeptember 1-i életbe lépése utáni napokban került sor. Az Egyesült Államok kijevi nagykövetsége Twitter-bejegyzésben üdvözölte az ukrán oktatási reformot mint a

²⁵ Goodman, Bridget: The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics*, 2009. 2. 19–39.

²⁶ Polese, Abel: Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies*, 2011. 3. 36–50.

²⁷ Stepanenko, Viktor: Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Daftary, Farimah – Grin, François (eds.): *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003. 109–135.

²⁸ Csernicskó István: Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In: Simone E. Pfenninger and Judit Navracsics (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol: Multilingual Matters, 2017. 120–148.

²⁹ Проект Закону про освіту.

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

jövő zálogát jelentő ifjúság fejlődésének alapját.³⁰ A nemzetközi tiltakozás, többek között Magyarország tiltakozása ellenére,³¹ nem látszott esély arra, hogy az államfő ne írja alá a jogszabályt.

A magyar–ukrán diplomáciai kapcsolatok legfontosabb dokumentumának nevezhető magyar–ukrán alapszerződés magyar és ukrán nyelvű szövege – bár a hivatalos formula szerint: „Mindkét szöveg egyaránt hiteles” – éppen az oktatás nyelvére vonatkozó kitételben tér el egymástól. Az alapszerződéshez tartozó nyilatkozat a kisebbségek jogainak biztosításáról magyar nyelven kimondja: a felek egyetértenek abban, hogy biztosítják annak lehetőségét, hogy „a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak”.³² Ukrán nyelven viszont az „és” helyett a „vagy” kötőszó szerepel,³³ amely egészen más értelmezést tesz lehetővé. Ez tehát két egymásnak ellentmondó szöveg, amely nemzetközi dokumentumban nem lehetséges, ha pedig mégis előfordul, azt orvosolni kell. Ennek módja pedig a nemzetközi szerződések megkötésének szabályait rendező 1969-es bécsi egyezmény értelmében az, hogy a felek megegyeznek az eltérő szövegrészek egymással kibékíthető értelmezésében, ha pedig ez nem lehetséges – adott esetben egyik vagy másik félnek le kellene mondani álláspontjáról –, akkor nemzetközi bíróság dönthet a kérdésben. Amíg a szövegek uniformizálása nem történik meg, addig a budapesti és a kijevei kor-

³⁰ Nem bízuk az ukrán oktatási törvény lehetséges módosításában Tóth Mihály jogi szakértő (MTI). <https://hir.ma/oktatas-2/nem-bizik-az-ukran-oktatasi-torveny-lehetseges-modositasaban-toth-mihaly-jogi-szakerto/722943> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³¹ L. az ezzel kapcsolatos nyilatkozatokat (a törvény előírása előtt és után) a Külgazdasági és Külügyminisztérium honlapján. <http://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 30.)

³² Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 10. pont. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500045.TV (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³³ Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348_004 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

mány egyaránt a saját perspektívájának megfelelően értelmezheti azt.³⁴

Az ukrán parlament honlapján a végszavazás után is a szeptember 5-én beterjesztett törvény szövege volt hozzáférhető,³⁵ azonban a végszavazás előtt azt jelentősen módosították, s ezt a megszavazott szöveget viszont már nem tették közé, annak tartalmáról találgatások folytak, illetve az oktatási tárca által kiadott hivatalos magyarázatokat, tájékoztató anyagokat lehetett csak elérni. Szeptember 14-én Brenzovics László parlamenti képviselő titkársága azonban a *Kárpátalja* hetilap és a *Karpatalja.ma* portál rendelkezésére bocsájtotta a törvény legfontosabb, 7. cikkelyét, amely a tannyelvvel foglalkozik.³⁶ Ez azonban nem volt hivatalos forrásnak tekinthető, csak sejthető volt, hogy valóban ez van a törvény szövegében, és éppen a 7. cikkelyt – úgymond „társadalmi aktivisták” kérésére keményebben fogalmazták meg a dokumentumban, mint ahogyan a szeptember 5-én beterjesztett változatban szerepelt.

Porosenko államfő szeptember 18-20-án az Egyesült Államokba látogatott, ahol többek között sikeres tárgyalásokat folytatott az Ukrajnának nyújtandó jelentős pénzügyi támogatásról éles lőfegyverek vásárlására (addig az ország csak egyéb haditechnikai eszközöket kapott, illetve külföldi, közte amerikai katonai szakértők álltak a rendelkezésére), valamint konkretizálódott az Ukrajnába küldendő ENSZ katonai misszió ügye.³⁷ Ez idő alatt, szeptember 19-én a parlament elnöke, Andrij Parubij ellátta kézjegyével a „láthatatlan”

³⁴ Tóth Loretta: Újabb csapás a magyarokra? *Magyar Idők*, 2017. szeptember 30. <http://magyaridok.hu/kulfold/ujabb-csapas-magyarokra-2279821/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 30.)

³⁵ Проект Закону про освіту. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (2017. szeptember 28.)

³⁶ Az oktatási törvény 7. cikkelye. *Karpatalja.ma*, 2017. szeptember 14. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatasi/az-oktatasi-torveny-7-cikkelye/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁷ US Senate approved allocation of \$ 500 million to Ukraine for defense. 19 September 2017. <https://frontnews.eu/news/en/13602/US-Senate-approved-allocation-of-500-million-to-Ukraine-for-defense> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Meeting between the Presidents of Ukraine and USA: USA fully supports the proposals of Ukraine about the deployment of peacekeepers with the UN mandate in the occupied territory. 21 September 2017. <http://www.president.gov.ua/en/news/ssha-povnistyu-pidtrimuyut-propoziciyi-ukrayini-shodo-rozmis-43498> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

törvényt. Az utolsó fázisban Petro Porosenko államfő írta alá a jogszabályt szeptember 25-én.³⁸ Másnap, szeptember 26-án volt az elnök születésnapja, sejthető volt, hogy ezt a napot nem fogja beárnyékolni a szöveg közzététele, ami végül szeptember 27-én jelent meg a hivatalos közlönyben,³⁹ majd a parlament hivatalos honlapján is,⁴⁰ s az ügyrendnek megfelelően másnaptól, azaz szeptember 28-ától életbe is lépett. A törvény „láthatatlansága” a magyarországi politikum és közvélemény egy részét, félrevezető módon, a tényektől elrugaszkodva arra engedte következtetni, hogy ami nem látszik, az nem is létezik.⁴¹ Nem maradt el az ezt megerősíteni kívánó szakértői vélemény sem.⁴²

Az elfogadott jogszabály egy kerettörvény, amelyet az oktatás különböző szintjeire vonatkozó törvényeknek kell követniük. A törvény strukturális reformot is előír: jelenleg a közoktatás 11 évfolyamos és háromfokozatú: az első fokozat 1–4. osztály, a második az 5–9. osztály, majd a harmadik a 10–11. osztály. Az új struktúra: az elemi az 1–4. osztály, az általános középiskola az 5–9. osztály, valamint a harmadik fokozat két irányt tesz lehetővé: szakoktatásba való továbblépést, vagy pedig az érettségit adó liceumba való továbblépést a 10–12. évfolyamon. Ettől eltérhetett és a továbbiakban is eltérhet a magán oktatási intézmények struktúrája. Az új törvény

³⁸ Проект Закону про освіту.

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

³⁹ Газета Верховної Ради „Голос України”.

<http://www.golos.com.ua/article/294010> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴⁰ Закон України ”Про освіту” від 05.09.2017 № 2145-VIII. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴¹ Lásd többek között: Bötös Botond: Állítsuk meg a hisztériát! – Nem esznek magyar gyereket az ukránok. *Állászó.hu*, 2017. szeptember 13. <https://vilagterkep.atlatszo.hu/2017/09/13/allitsuk-meg-a-hisztariat-nem-esznek-magyar-gyereket-az-ukranok/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.); Radnóti András: Így lesz pár nap alatt hisztéria a nyelvtörvényből, amit senki sem olvasott. *444.hu*, 2017. szeptember 13. <https://444.hu/2017/09/13/igy-lesz-par-nap-alatt-hisztaria-a-nyelvtorvenybol-amit-senki-sem-olvasott> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴² Fiala-Butora János: Ukrán nyelvtörvény: a megoldás, ami a magyaroknak és Kijevnek is jó. *Index.hu*, 2017.10.09.

http://index.hu/velemeny/olvir/2017/10/09/ukran_nyelvtorveny_fiala_butora_janos_mta/ (Letöltés ideje: 2017. október 9.)

előírásait több lépcsőben vezetik be, a legfontosabb változások már 2018. szeptember 1-jétől el kell, hogy induljanak.

A kerettörvény megkülönbözteti a nemzeti kisebbségeket és az őshonos népeket. Ukrajna parlamentje 2014 márciusában, a Krím orosz bekebelezése utáni napokban parlamenti határozat formájában ismerte el a krími tatárok őshonos státusát,⁴³ amit előtte negyed évszázadig hiába követeltek az érintettek belföldön és a nemzetközi fórumokon egyaránt. Ez a „megoldás” szimptomatikusnak tekinthető.

Az őshonos népek és a nemzeti kisebbségek közötti különbségtételnek nem csupán szimbolikus, hanem döntő jelentősége van. Az oktatási törvény 7. cikkelyének 1. pontja szerint az őshonos népekhez tartozók számára „az iskola előtti és az általános középiskolai szinteken” marad meg az anyanyelven való oktatáshoz való jog, míg a nemzeti kisebbségekhez tartozók csupán „az iskola előtti és az elemi iskolai szinteken” élhetnek ezzel a joggal. Azaz az ország bizonyos területein többen élő oroszok, magyarok, románok – mint nemzeti kisebbségek képviselői – számára csupán az 1–4. osztályokban garantált ez a jog. Viszont a megszállt Krím félszigeten élő, az ország megmaradt területein csak szétszórva található krími tatárok – mint őshonos nép tagjai – tovább tanulhatnak az anyanyelvükön a jogszabály hatályba lépését követően, ám hogy pontosan meddig, az nem derül ki egyértelműen. A törvény szövegében szereplő „általános középiskola” csak akkor azonosítható be, ha jelzővel van ellátva: az „alapszintű” az 5–9. osztályokat, a „teljes” pedig az érettségit adó a 10–12. osztályokat jelentené. Ezt a különbségtételt a törvény nem teszi meg.

Bár a jogszabályi megfogalmazás nem minden tekintetben egyértelmű, a legfontosabb kérdés felől azonban nem hagy kétséget, mégpedig, hogy: „Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv.” Az ukránosítás – nemzetiesítés – és

⁴³ Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) 2014. március 20-án kelt nyilatkozatban ismerte el a krími tatárok őslakos státusát. Вö. Постанова Верховна Рада України „Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави” від 20.03.2014 № 1140-VII. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1140-vii> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) Ily módon Ukrajnában megkülönböztetik a nemzeti kisebbségeket (*ukr.* національні меншини; *ang.* national minorities) és az őslakosokat (*ukr.* корінні народи; *ang.* indigenous peoples).

az orosz kérdés megoldására Ukrajna függetlenné válása óta nem született semmilyen egyéb épkezláb javaslat, a kérdés csomópontjába mindig a nyelvkérdés került: az fog minden problémát megoldani, ha az országban mindenki ukránul fog beszélni. Jól jellemzi az ezzel kapcsolatos várakozásokat a 2015. július 1-jén Kijevben „A nyelv egyesít minket” címmel tartott fórumon elfogadott kiáltvány, mely szerint „az ukrán nyelvnek egyesítő tényezővé kell válnia Ukrajna valamennyi állampolgára számára, [...] az államnyelv egységesítő és nemzetalkotó tényező, mely nélkül nem létezhet sem ukrán demokratikus állam, sem az ukránok modern politikai identitása”.⁴⁴

A próbálkozások ellenére az ukránul beszélők aránya nem nőtt jelentősen. Ezen a helyzeten az új oktatási törvény révén akar a hivatalos Kijev változtatni.

2017. májusi adat szerint Ukrajnában 16 858 iskolában (elemi, általános és középiskola) 3 822 051 millió gyerek tanult. Ebből 16 678 az állami és az önkormányzati iskola, 180 a magán oktatási intézmény, az utóbbiakban 23 466-an tanultak. Az állami és önkormányzati iskolák 89,7%-ában ukrán, 9,4%-ában orosz az oktatás nyelve, a magániskolákban ez az arány 55%, illetve 41,1%. A maradék az egyéb tannyelvű, közte a magyar.

Kijevben az ukrán tannyelvű iskolák aránya 97,1%, az orosz tannyelvűeké 2,7%. Ukrajna 24 megyéjéből 15-ben 98-100% az ukrán tannyelvű iskolák aránya. A nyugati határszélen (Kárpátalján), két déli megyében (Csernyivci és Herszon), valamint a háborús megyékkel szomszédos Dnyipropetrovszk megyében 80-90%, a háborús területtel szomszédos másik két megyében (Harkiv és Zaporizsja) 70-75% közötti. A legalacsonyabb az államnyelvű iskolák aránya az Ukrajna déli határa mentén található Odesza megyében (69,5%) és a két háborús megye, Luhanszk és Doneck fegyveres cselekményekkel nem érintett területein (65,1 és 59,5%).⁴⁵ (2.

⁴⁴ Оприлюднено резолюцію Міжнародного форуму на підтримку української мови. *Портал мовної політики* 2015.07.22. <http://language-policy.info/2015/07/oprylyudneno-rezolyutsiyu-mizhnarodnoho-forumu-na-pidtrymku-ukrajinskoji-movy/> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

⁴⁵ Мова викладання у навчальних закладах: де в Україні найбільше російських шкіл. Аналітичний портал „Слово і Діло”, 19 травня 2017. <https://www.slovoidilo.ua/2017/05/19/infografika/suspilstvo/mova-vykladannya->

térkép) Az adatokat annyiban kell pontosítanunk, hogy az államnyelvű, azaz ukrán tannyelvű iskolákba beleszámítják nem csak a tisztán ukrán, hanem az ukrán és egyéb tannyelvű iskolákat is. Bár az utóbbiak aránya nem jelentős, azért némiképp mégis torzítja a képet a részletesebb adatok hiánya.

2. térkép Az ukrán tannyelvű iskolák aránya Ukrajna megyéiben (2017)⁴⁶

A függetlenség több mint negyed százada alatt az államnak a magyarokkal kapcsolatban az államnyelv nem tudása miatt az állandó vádja a társadalomba való integrálatlanság, a kisebbség a maga részéről pedig folyamatosan azt hangoztatta, hogy az állam nem teremtette meg a feltételeket az államnyelv elsajátításához, az állam egy módszertani kérdésből folyamatosan politikai kérdést

navchalnyx-zakladax-ukrayini-najbilshe-rosijskыx-shkil (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

⁴⁶ Forrás: Аналітичний портал „Слово і Діло”. 19 травня 2017.

<https://www.slovoidilo.ua/2017/05/19/infografika/suspilstvo/mova-vykladannya-navchalnyx-zakladax-ukrayini-najbilshe-rosijskыx-shkil> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

kreál.⁴⁷ Hónapok óta az országon belül a magyar kisebbséget országon belül ismeretlen eredetű provokációk érik, erősítendő azt a nem is nagyon titkolt vádat, hogy az oroszok után a magyarok veszélyeztetik leginkább az ország integritását.

A 2016/2017-es tanévben Kárpátalján összesen 655 iskola működött (649 állami és 6 magán). Ezek közül 98 iskolában folyt magyar nyelven oktatás: ebből 71 volt magyar tannyelvű (66 állami és 5 magán; ez utóbbiak az egyházi líceumok), további 27 iskolában működtek magyar nyelven oktató osztályok. A 2016/2017-es tanévben Kárpátalján összesen 157 414 gyermek járt iskolába, ebből 16 275 gyerek tanult magyar nyelven.⁴⁸

A magyar nyelven tanulók mellett a 2015/2016-os tanévben 609 tanuló ukrán tannyelvű iskolában tantárgyként tanulta a magyar nyelvet mint anyanyelvet, további 703 gyerek fakultatív tantárgyként tanulta a magyar nyelvet, 430 tanuló pedig második idegen nyelvként tanult magyarul.⁴⁹ Kutatási adatok szerint a kárpátaljai magyarok egy része nem magyar, hanem többségi (ukrán vagy orosz) tannyelvű iskolában szocializálódott, ahol a magyar nyelv semmilyen formában nincs jelen az oktatási folyamatban. Pontos adataink nincsenek arról, hogy a közösség mekkora hányada végzett nem magyar tannyelvű iskolát, a különböző empirikus kutatások adatai alapján azonban úgy becsüljük, hogy a kárpátaljai magyaroknak (nemzedéktől függően) körülbelül 15-30%-a nem magyar nyelven végezte iskolai tanulmányait. A *Tandem 2016* című kutatás adatai szerint a középiskolai szint a legmagasabb iskolai fokozat, ahol a magyar nyelven tanulók aránya meghaladja a 70%-ot, az ennél magasabb iskolai fokozatokban jelentősen visszaesik azoknak az aránya, akik magyar nyelven tanultak.⁵⁰

⁴⁷ Vö. Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint, 2012.

⁴⁸ Інформаційний лист департаменту освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації № 01-17/1971 від 17.07.2017 р.

⁴⁹ Інформаційний лист департаменту освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації № 01-19/3871 від 30.12.2015 р.

⁵⁰ TANDEM 2016. http://bgazrt.hu/npki/kutatasok_en/tandem_2016_en/ (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.) L. még: Kolozsi Ádám: Tömegével hagynák el Kárpátalját a magyar fiatalok. *Index.hu*, 2017. szeptember 27. http://index.hu/tudomany/2017/09/27/karpatalja_hataron_tuli_magyar_anyanyelv_nyelvi_jogok_nemzetiseg_kisebbsug_ukrajna/ (Letöltés ideje: 2017. szept. 28.)

Az új oktatási törvény 7. cikkelye szerint az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv. A törvény a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek csak az önkormányzati (a törvény szóhasználata szerint: kommunális) oktatási intézményekben garantálja azt a jogot, hogy az államnyelv mellett anyanyelven tanuljanak. Ez a lehetőség is csupán az iskola előtti nevelésben és az elemi iskolai szinteken (1–4. osztály) engedélyezett.

A nemzeti kisebbségek számára az 5–12. osztályokban, a szakoktatásban és szakképzésben, valamint a felsőoktatásban megszűnik a kisebbségek anyanyelvi oktatása. Az 5. osztálytól felfelé az oktatás nyelve az ukrán nyelv. A nemzeti kisebbség nyelve csak tantárgyként oktatható. Annyi engedményt tesz csupán a törvény, hogy egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható: államnyelven, angol nyelven, vagy az Európai Unió valamely hivatalos nyelvén. Bár nincs részletezve, hogyan kell pontosan értelmezni ezt a passzust, de véleményünk szerint jelen formájában egyetlen olvasata van: az oktatás ukrán nyelven folyik, és – nem pedig vagy – emellett az EU valamely hivatalos nyelvén is lehet párhuzamosan oktatni bizonyos közelebről meg nem nevezett tantárgyakat. Megszünteti a törvény a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolák önállóságát is. A fent meghatározott jog ugyanis csak külön osztályokban (csoportokban) valósulhat meg, az ukrán nyelven oktató intézményeken belül.

2017 szeptemberében összesen 85 településen működik magyar nyelven oktató iskola/osztály Kárpátalján. Ebből 75 településen van 5–9. osztályban is magyar nyelven oktatás, illetve 34 településen a 10–11. osztályok szintjén is folyik magyar nyelven képzés. Az új oktatási törvény hatályba lépését követően ezek az iskolák/osztályok megszűnnek magyar tannyelvűek lenni.⁵¹ A legmélyebb probléma az új oktatási törvénnyel nem is maga a kialakítandó rendszer, hanem hogy nem foglalkozik a jelenlegi struktúra lényegi problémáinak

⁵¹ TÖBB-E A 2, MINT A 6? Avagy: jogszükitő-e az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye? Hodinka Antal Intézet, 2017. szeptember 28.

<http://hodinkaintezet.uz.ua/tobb-e-2-mint-6-avagy-jogszukito-e-az-uj-ukran-oktatasi-torveny-7-cikkely/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

kérdésével.⁵² Olyan oktatási rendszerre akarja ráhúzni az ukrán nyelvűséget, amely egész Kárpátalján alapjaiban rosszul működik, az összkárpátaljai oktatási adatok a leggyengébbek között vannak az országban,⁵³ aminek több összetevője van:

- Kárpátalja az egyetlen megye az egész országban, ahol soha nem volt felsőfokú tanár-, illetve tanítóképzés, a helyi felsőoktatási intézmények nem pedagógusokat képeznek, hanem történezt, filológust, fizikust stb., aki csak mellékesen kap tanári diplomát is (a tanárképzőkben a pedagógiai, pszichológiai felkészítés és a szakmódszertani képzés a tananyag kb. egyharmadát teszi ki, miközben ugyanez a jelenlegi intézményekben annak kevesebb mint 10%-a);

- Kárpátalján az alsó tagozatos tanítóknak még mindig kb. 70%-a gyakorlatilag szakközépiskolai végzettséggel tanít (a munkácsi tanítóképző az általános iskola 9 osztályára épül, és nem érettségire); más régiókban az ilyen típusú tanítóképzés az 1990-es évek közepére elhalt, és a kikerülő tanítók (ha nem is kapnak feltétlenül magasabb képesítést, de) legalább tapasztaltabbak, idősebbek, felelősségteljesebbek, hiszen nem 18, hanem 22 évesen kerülnek az iskolákba, plusz felsőfokú végzettségük van;

- Kárpátalján az egyik legmagasabb a nyugdíjasként, illetve képesítés nélkül dolgozó pedagógusok aránya;

- a Kárpátalján beszélt ukrán nyelvjárások vannak a legtávolabb az iskolában megkövetelt sztenderd ukrántól, és ez látszik az iskolai eredményeken is, hiszen az iskolai oktatás és az emelt szintű érettségi a független tesztközpontokban a sztenderd nyelvre épül;

- itt a legnagyobb a falusi iskolákban érettségizők aránya az egész országban, és az adatok szerint a városban érettségizők mutatói lényegesen jobbak, mint falun;

- túl kicsik a kárpátaljai iskolák, számos olyan középiskola van, ahol csak egy-egy osztály van évfolyamonként, nincsenek párhuzamos osztályok: az országos adatok alapján minél nagyobb egy iskola,

⁵² Tényleg nem tudunk ukránul? Hodinka Antal Intézet, 2017.10.07.

<http://hodinkaintezet.uz.ua/tenyleg-nem-tudunk-ukranul/> (Létöltés ideje: 2017. október 10.)

⁵³ Csernicskó István: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.* Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 13–26.

minél több pedagógus tanít benne minél több gyereket minél nagyobb településen, annál nagyobb az esélye annak, hogy az érettségizők átlaga jobb lesz;

- Kárpátalja a legszegényebb ukrainai megyékhez tartozik, és a szociális háttér (nemcsak Magyarországon, hanem itt is) erősen befolyásolja az eredményeket.⁵⁴

A különböző ágazati politikák, közte az oktatási, megerősíthetnek, újratermelhetnek etnikai határokat vagy újakat hozhatnak létre. A szubtraktív – az anyanyelvnek a domináns nyelvvel való behelyettesítését célzó – oktatás az asszimilációt támogatja, míg a hozzáadó, addiktív kétnyelvűség – amely a másik nyelvnek és kultúrának az önkéntes és kölcsönös tanulását állítja az előtérbe – az integráció segítője.⁵⁵ Az oktatás formáját az állam választja meg. A kisebbség az etnikai mobilizáció keretében nyilvánítja ki véleményét. Ukrajna a legtöbb európai államhoz hasonlóan az „egy állam – egy domináns etnikai nemzet és több nemzeti kisebbség/etnikai csoport (legtöbb európai állam)” modellbe tartozik.⁵⁶ A modell kiindulópontja az, hogy az állam elismeri az állampolgárok jogát az „etnikai mássághoz”: az állam egy etnikai többségen alapszik, de ez az etnikai többség nem adhat közvetlen felhatalmazást az erőszakos asszimilációra, illetve a kizárásra.

⁵⁴ Erről ukrán nyelven: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/zvit_oputyv_2016.pdf és

<https://cedos.org.ua/edustat/graph> (Letöltés ideje: 2017. október 9.)

⁵⁵ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 192–193.; Skutnabb-Kangas, Tove: Language Policy and Linguistic Human Rights. In: Ricento, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. 284–285.

⁵⁶ Jakab András: *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648 (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Felhasznált irodalom

Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500045.TV
(Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою.

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348_004 (Letöltés ideje: 2017.szeptember 28.)

Закон України „Про основи національної безпеки України” 19 червня 2003 року. № 964-IV.

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Letöltés ideje: 2017. október 4.)

Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” № 1350-XIV.

(1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1350-14> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” № 802-IV. (2003).

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Закон України „Про освіту” № 2145-VIII. (2017).

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Закон України „Про засади державної мовної політики” № 5029-VI. (2012).

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
(Letöltés ideje: 2017. október 4.)

Конституція України (1996).

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Постанова Верховна Рада України „Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави” № 1140-VII. (2014).

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1140-vii> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Проект Закону про освіту.

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
(Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)

Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

Bernsand, Niklas: Othering *Surzhyk* in Implicit Metalinguistic Discourse. In: Törnquist-Plewa, B. (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*. Malmö: Sekel Bokförlag, 2006. 77–115.

Bilaniuk, Laada: Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*, XXI. 1997. 93–118.

Bilaniuk, Laada: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, 2004. 4. 409–425.

Bilaniuk, Laada: Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language*, 210. 2010. 105–133.

Bowring, Bill: International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis*

and Recommendations. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009. 57–100.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 206–238.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015. március. *Magyar Nyelvőr*, 2015. 2. 145–156.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2016. 4. 560–582.

Csernicskó István – Ferenc Viktória: Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka, Jolán (ed.): *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business, 2010. 329–349.

Csernicskó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian – Laihonen, Petteri – Zabrodskaja, Anastassia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 349–377.

Csernicskó István: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 13–26.

Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint, 2012.

Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.

- Cserniczkó István: Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2014. 1. 93–104.
- Cserniczkó István: A kétnyelvű Ukrajna. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár: Atdor-Shark, 2016. 13–44.
- Cserniczkó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában.* Ungvár: Atdor Shark, 2016.
- Cserniczkó István: Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In: Pfenninger, Simone E. – Navracsics, Judit (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics.* Bristol: Multilingual Matters, 2017. 120–148.
- Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 2016. 1. 73–124.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek.* Budapest: Kalligram, 2016.
- Goodman, Bridget: The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics*, 2009. 2. 19–39.
- Jakab, András: *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation*
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648
(Letöltés ideje: 2017. szeptember 28.)
- Мельник, Світлана – Черничко, Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації.* Ужгород: ПоліПрінт, 2010.
- Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом.* Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008.
- Polese, Abel: Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies*, 2011. 3. 36–50.

- Rjabcsuk, Mikola: *A két Ukrajna*. Budapest: Örökség Kultúrpolitikai Intézet, 2015.
- Shumlianskyi, Stanislav: Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201. 2010. 135–161.
- Skutnabb-Kangas, Tove: Language Policy and Linguistic Human Rights. In: Ricento, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Stepanenko, Viktor: Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Daftary, Farimah – Grin, François (eds.): *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003. 109–135.
- Сальваторе, Дель Гаудіо – Тарасенко, Богдана: Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. 316–331.
- Tóth Mihály – Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrainának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.
- Tóth Mihály: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unión kívül: az ukrajnai példa. *Acta Humana*, 2016. 3. 19–31.